

УДК 368.94

Петрушка О. В.

к.е.н., старший викладач кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет

Шулюк Б.С.

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет

**ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ
EUROPEAN MODELS OF SOCIAL SECURITY
OF PROFESSIONAL RISKS: EXPERIENCE FOR UKRAINE**

У статті наведено характеристику діючих моделей соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань різних країн світу. Розглянуто види соціального страхування в залежності від форми їх організації. Автором досліджено основні переваги та недоліки світових моделей соціального страхування від нещасних випадків на виробництві. На основі порівнянь доведено, що на практиці не існує універсальної моделі щодо даного виду соціального страхування. З'ясовано, що реформування даної галузі соціального страхування, в тому числі і в Україні, слід проводити із врахуванням ряду соціально-економічних та політичних чинників.

Ключові слова: *соціальне страхування, нещасні випадки на виробництві, професійні ризики, моделі соціального страхування, світовий досвід.*

В статті приведена характеристика действующих моделей социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний разных стран мира. Рассмотрены виды социального страхования в зависимости от формы их организации. Автором

исследованы основные преимущества и недостатки мировых моделей социального страхования от несчастных случаев на производстве. На основе сравнений доказано, что на практике не существует универсальной модели относительно данного вида социального страхования. Выяснено, что реформирование данной отрасли социального страхования, в том числе и в Украине, следует проводить с учетом ряда социально-экономических и политических факторов.

Ключевые слова: *социальное страхование, несчастные случаи на производстве, профессиональные риски, модели социального страхования, мировой опыт.*

The article describes the operating models of social insurance against accidents at work and occupational diseases of different countries of the world. The types of social insurance are considered depending on the form of their organization. The author studies the main advantages and disadvantages of world models of social insurance against accidents at work. On the basis of comparisons it is proved that in practice there is no universal model for this type of social insurance. It was clarified that the reform of this branch of social insurance, including in Ukraine, should be conducted taking into account a number of socio-economic and political factors.

Keywords: *social security, industrial accidents, professional risk, models of social security, world experience.*

Постановка проблеми. Протягом життя кожна працююча людина перебуває у небезпеці перед можливістю настання страхових випадків на виробництві, які матимуть безпосередній вплив на стан її здоров'я. Об'єктом страхового захисту в разі страхування від нещасних випадків є майнові інтереси застрахованої особи, які пов'язані з тимчасовим чи постійним зниженням доходу або додатковими втратами через смерть застрахованого внаслідок нещасного випадку. В більшості випадків самотійно уникнути таких страхових ризиків неможливо, оскільки вони визначені певними

об'єктивними соціально-економічними умовами, які тісно пов'язані з виробничою діяльністю і практично не залежать від волі окремих працюючих. Страхові випадки на виробництві та ряд професійних захворювань мають прямий вплив на соціальну стабільність суспільства, тому держава бере на себе зобов'язання щодо скорочення їх кількості шляхом створення системи соціального страхування як ефективної інституції соціального захисту економічно активного населення від професійних ризиків.

Сьогодні в Україні проводяться заходи щодо удосконалення системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. З метою пошуку найбільш оптимальних шляхів вирішення даної проблеми необхідним постає питання вивчення практичного досвіду зарубіжних країн.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемні аспекти розвитку соціального страхування та реформування системи соціального захисту відображені у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Вагомий внесок у дослідження проблем фінансового забезпечення соціального страхування від нещасних випадків на виробництві здійснили такі вчені, як: А. Більцан, В. Базилевич, О. Гупало, Л. Васечко, А. Мелехін, О. Нікілева, Л. Павлова, Н. Ткаченко, Л. Шевченко, Ж. Шпет та ін.

Проте серед значної кількості наукових публікацій залишаються мало дослідженими питання аналізу іноземного досвіду функціонування систем соціального захисту та визначення оптимальної моделі соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань для України.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення світового досвіду страхування професійних ризиків та його імплементація у вітчизняну практику соціального страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Страхування від професійних ризиків є досить актуальною проблемою, яка в сучасних умовах

господарювання сприймається як певного роду політична проблема, що потребує прийняття публічних рішень та здійснення визначеної політики в сфері соціального захисту працюючих громадян. Досвід страхування від нещасних випадків свідчить, що воно може здійснюватись у різних формах, але при цьому зберігається єдиний соціально-економічний зміст страхування.

Для кращого розуміння суті соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та його характерних ознак проведемо порівняльний аналіз існуючих моделей обов'язкового соціального страхування на прикладі ряду зарубіжних країн.

На сьогодні у світі існує три моделі соціального страхування від професійних ризиків: модель Бісмарка, модель Беверіджа та приватно-корпоративна модель.

Обов'язкове страхування від нещасних випадків за моделлю соціального страхування Бісмарка передбачає систему попереджувальних заходів щодо уникнення нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, надання першої допомоги потерпілому від нещасного випадку, допомогу при відновленні його працездатності, а також фінансову допомогу йому та членам його сім'ї.

Яскравим представником моделі соціального страхування за О. Бісмарком є Німеччина. Особливістю цієї моделі є те, що весь тягар по сплаті внесків із страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань припадає на роботодавців. Встановлення страхових тарифів відбувається за таким принципом: чим вищий ризик настання страхового випадку на підприємстві, тим вищий страховий тариф. Уряд Німеччини створює економічні стимули для роботодавців, які провадять на підприємствах програми заходів щодо профілактики нещасних випадків на виробництві. Передбачено первинні та вторинні види внесків з даного виду соціального страхування, які диференційовані в залежності від особливостей діяльності суб'єктів господарювання [1].

Система страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у Німеччині спрямована на зацікавлення працедавців до зниження професійних ризиків на виробництві. Характерною особливістю для даної країни є те, що і виплата компенсацій в разі настання страхових випадків, і профілактика нещасних випадків на виробництві, і вирішення питань реабілітації здійснюється однією організацією – професійним страховим товариством. Бюджет організації відокремлений від державного бюджету країни. Однак, уряд в особі Міністерства праці та Міністерства фінансів має право здійснювати контроль за діяльністю професійних страхових товариств. Саме виконання всіх функцій соціального страхування одним органом управління, на нашу думку, є суттєвою перевагою німецької моделі соціального страхування. Концентрація всього комплексу послуг, пов'язаних з нещасними випадками у руках однієї організації дозволяє страховикам здійснювати ефективну профілактику профзахворювань та травматизму на підприємствах [2, с. 71].

Якщо говорити про систему нарахування компенсаційних виплат, то згідно моделі Бісмарка, вони розраховуються на основі заробітку, отриманого постраждалим протягом попереднього календарного року. Існує певна диференціація у розмірі виплат: мінімальна сума компенсації втраченого заробітку постраждалому внаслідок нещасного випадку на виробництві не може становити менше 60% від середньої заробітної плати в даній галузі (станом на 2016 р. ця сума становила 17000 євро); максимальний розмір виплат не повинен перевищувати розміру 5 мінімальних (станом на 2016 р. ця сума становила 85000 євро).

Основою для компенсації шкоди виступає факт каліцтва чи погіршення стану здоров'я потерпілого внаслідок виконання службових обов'язків. Тобто, в разі настання нещасного випадку, працівнику немає потреби доводити вину роботодавця та його халатне відношення до забезпечення відповідних умов праці, йому достатньо звернутися у відповідний орган, який забезпечить виплату. Забезпечення страховими виплатами

розглядається в якості загального принципу і питання вини в даному випадку винесене за рамки відносин «працівник – роботодавець». Страхові виплати здійснюються не залежно від формального підтвердження страхових відносин. Система страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у Німеччині стимулює їх профілактику. Вона звільняє роботодавця від відповідальності при настанні страхового випадку, але не звільняє від відповідальності за забезпечення належних умов праці для найманих працівників. Тісний взаємозв'язок між профілактикою, реабілітацією та грошовою компенсацією в даній моделі соціального страхування має фундаментальне значення.

Розглянувши приклад Німеччини щодо організації соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, можна виділити типові ознаки моделі соціального страхування за О. Бісмарком (рис.1).

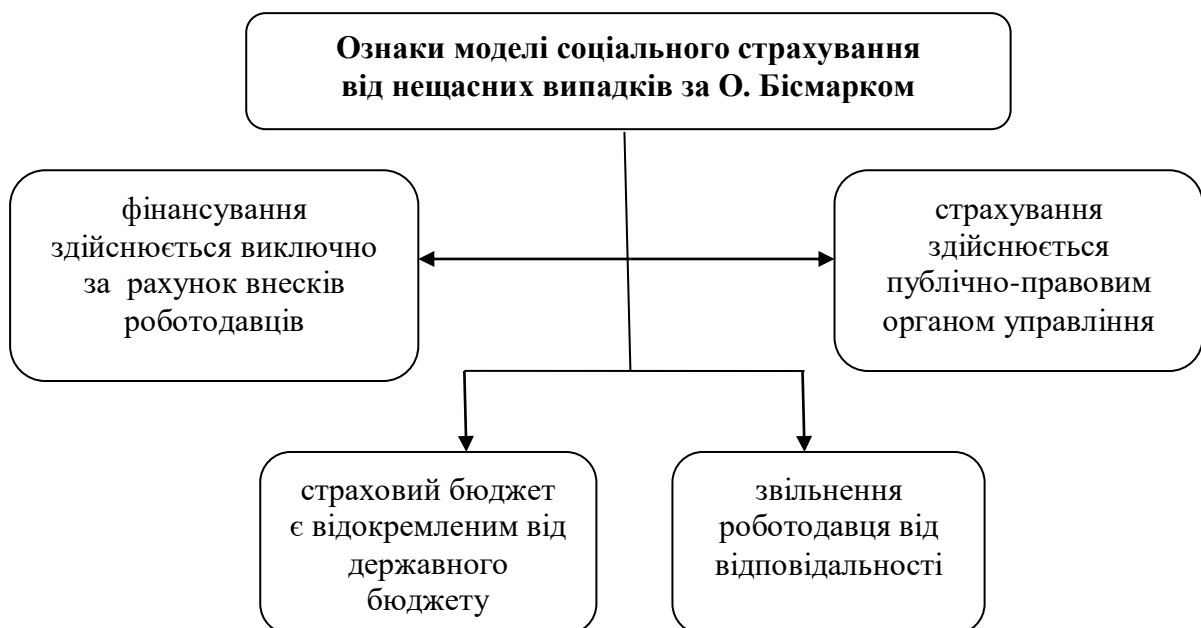

Рис. 1. Характерні ознаки моделі соціального страхування від нещасних випадків на виробництві за О. Бісмарком.*

*Джерело: складено автором на основі [2; 3, с.39; 4].

Основним принципом організації моделі соціального страхування за Бісмарком є всестороннє забезпечення соціального захисту потерпілим на виробництві шляхом заміни відповідальності роботодавця на відповідну

суспільно-правову відповідальність системи обов'язкового страхування. Беззаперечною перевагою даної моделі є і те, що при високому рівні компенсацій, який притаманний системам соціального страхування, що фінансуються за рахунок податків та податкових платежів, вона немає притаманного таким системам недоліку, який полягає у відсутності стимулів для здійснення заходів щодо профілактики нещасних випадків.

Система соціального страхування від нещасних випадків на виробництві за моделлю В. Беверіджа є загальнообов'язковою та фінансується за рахунок ресурсів державного бюджету і не пов'язана з конкретним працедавцем, на підприємстві якого стався страховий випадок. Основною функцією даної системи є виплата допомог по тимчасовій непрацездатності та пенсій в зв'язку з інвалідністю, що настала внаслідок травми на виробництві.

Для більш детального вивчення цього питання розглянемо механізм функціонування даної моделі соціального страхування на прикладі Великобританії.

На відміну від попередньої моделі соціального страхування, обов'язки страховика у системі соціального захисту Великобританії покладені на державний орган – Департамент праці та пенсій, який знаходиться у безпосередньому підпорядкуванні відповідного Міністерства. Особливістю даної системи страхування є те, що у страховика відсутні можливості отримання прибутку, а у страхувальника – можливість заміни страховика і перехід до іншого суб'єкта страхування. Також відсутній взаємозв'язок між розміром внесків працедавців та рівнем травматизму на підприємстві. Работодавець зобов'язаний страхувати свою відповідальність у приватних страхових компаніях, що ліцензовані урядом Великобританії. Держава залишає за собою право здійснювати контроль за платоспроможністю таких страхових компаній на фінансовому ринку. Приватні страхові компанії на власний розсуд встановлюють розмір страхових премій, а також визначають механізм відшкодування завданих потерпілому втрат. Інвестуючи свої

страхові резерви у фінансові інституції на фондовому ринку компанії отримують дохід (в межах 10%) [5]. І чим довше фінансові ресурси, отримані у вигляді страхових премій, знаходяться у розпорядженні страховика, тим більшим буде дохід компанії. В такому випадку страховик зацікавлений у зменшенні страхових випадків, і, відповідно, може відмовитися страхувати роботодавця, який не здійснює інвестування ресурсів у покращення умов праці.

Для Великобританії характерною є наявність великої кількості судових спорів стосовно визнання вини роботодавця. Це, в свою чергу, створює додаткові витрати, які можуть сягати до 50% від розміру компенсаційних виплат. Відмінною рисою моделі Беверіджа є те, що у ній відсутнє обмеження відповідальності роботодавця. Отож, підсумовуючи особливості соціального страхування від професійних ризиків на виробництві у Великобританії виділимо характерні особливості моделі Беверіджа (рис.2.).

Рис. 2. Особливості моделі соціального страхування від нещасних випадків на виробництві за В. Беверіджем.*

*Джерело: складено автором на основі [1; 4; 6, с.215].

У приватно-корпоративній моделі соціального страхування відповідальність за ризик виробничого травматизму та професійних

захворювань перекладається на конкуруючі між собою приватні страхові компанії. Характерною рисою приватно-корпоративних систем є те, що вони охоплюють лише сферу виплат страхових відшкодувань, залишаючи профілактичні та реабілітаційні заходи поза межею своєї компетенції.

Наймані працівники сплачують певну частину своїх доходів у страховий фонд, що дає їм право в майбутньому скористатися послугами фонду в розмірах, що відповідають нагромадженням у страховому фонді. Одночасно роботодавці від імені своїх найманих працівників також відраховують певну суму до цих страхових фондів. [7, с.221].

У Франції, де система соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань має переважні ознаки приватно-корпоративної моделі, розроблено класифікацію професійних ризиків, яка дає можливість визначати тарифи на соціальне страхування для кожного суб'єкта ринку. В зв'язку із цим розмір внесків на даний вид соціального страхування може коливатися в межах від 0,6% до 5,9% від доходів працюючих. Особливістю даної моделі соціального страхування є й те, що всі працюючі мають право на соціальний захист незалежно від розміру їх заробітку.

Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у Франції є обов'язковим як для найманих працівників, так і для фізичних осіб-підприємців, що самостійно здійснюють діяльність чи залучають до неї членів своїх сімей [8, с. 78].

Приватно-корпоративна модель соціального страхування передбачає два типи компенсаційних виплат: допомога з тимчасової непрацездатності або пенсій по інвалідності. Перший тип компенсації втраченого заробітку в зв'язку із настанням страхового випадку на виробництві передбачає виплату добових, які становлять не менше 60% від розміру середньоденної заробітної плати або 250,52 євро в день [9]. Розмір пенсії по інвалідності залежить від розміру заробітку, який отримував потерпілий до настання нещасного випадку.

Французький уряд здійснює заохочувальні заходи стосовно платників внесків за результатами виконання ними усіх вимог щодо покращення умов праці. Вагомими стимулами можуть бути, наприклад, звільнення від сплати страхових внесків або ж зниження тарифу на соціальне страхування в межах 25% на певний період часу (переважно рік). Крім цього, існує практика застосування додаткових соціальних внесків від 25 до 200% від розміру типових тарифів на соціальне страхування від нещасних випадків для роботодавців, які не дотримуються встановлених урядом країни норм та нормативів щодо забезпечення безпечних умов праці для найманих працівників.

Хоча система соціального страхування Франції вважається однією із найскладніших серед європейських країн, все ж таки вона забезпечує існування системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань в рамках загальної системи соціального страхування. Розмір страхових внесків по даному виду страхування повинен забезпечувати такий обсяг фінансових ресурсів, яких було б достатньо для запобігання страхових випадків на виробництві та покриття витрат, пов'язаних із ризиком нещасних випадків на виробництві.

Розглянувши приватно-корпоративну модель соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, можемо виділити її істотні ознаки:

- 1) страхування здійснюється приватними страховими компаніями;
- 2) фінансування системи відбувається виключно за рахунок страхових внесків;
- 3) страховий бюджет по даному виду страхування є автономним і не підпорядкований загальнонаціональному бюджету країни;
- 4) повна відповідальність працедавця за забезпечення належних умов праці.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, світовий досвід свідчить про існування різноманітних організаційних форм соціального страхування. Розглянувши різні системи соціального страхування від нещасних випадків

на виробництві та професійних захворювань зарубіжних країн, очевидним є той факт, що кожна розглянута нами країна має певний, особливий вид страхування і на практиці не існує якоїсь єдиної правильної, універсальної моделі страхування, яка б підходила усім країнам. Незважаючи на різні джерела фінансування, зазначені вище моделі соціального страхування сповідують спільні завдання: високу результативність соціального захисту, підвищення якості послуг та їх доступності широкому колу осіб. Способи організації управління даними моделями змінюються в залежності від рівня участі держави – від цілковитого державного контролю та відповідальності за страхові виплати до опосередкованого нормативного регулювання суб'єктів соціального страхування. Вважаємо, що участь держави у регулюванні питань соціального страхування дає можливість мінімізувати негативні явища, які мають місце в саморегульованих системах соціального страхування. Варто зауважити, що у країнах, які розвиваються, необхідність надання державної допомоги є більш потрібною, ніж у розвинених країнах.

В рамках удосконалення української системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і профзахворювань із врахуванням позитивного досвіду іноземних держав необхідно узгодити правову базу функціонування фондів соціального страхування й адаптувати її до світових стандартів. Якщо говорити про майбутнє, на нашу думку, ідеальною моделлю для України може стати бюджетно- страхова система соціального страхування професійних ризиків, яка призведе не тільки до зростання сильної та здорової нації, а й сприятиме сталому розвитку ринкової економіки.

БІБЛЮГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шевченко Л.А., Туринова Т.И. Зарубежный опыт социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний [Электронный ресурс] /Л.А. Шевченко, Т.И. Туринова // *Экология и охрана труда*. 2006. №1. Режим доступа:

<https://cyberleninka.ru/article/v/zarubezhnyy-opyt-sotsialnogo-strahovaniya-ot-neschastnyh-sluchaev-na-proizvodstve-i-professionalnyh-zabolevaniy>.

2. Мелехин А.И., Тошаков О.Л. Практика страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний в отдельных странах Европейского союза (Германия, Финляндия, Франция) / А.И. Мелехин, О.Л. Тошаков // *Вестник государственного социального страхования*. 2013. №10. С.70-82.

3. Васечко Л. Система соціального страхування в закордонних країнах: корисний досвід для України / Л. Васечко // *Вісник КНУТД*. 2003. №3. С.37-43.

4. Більцан А. Моделі соціального захисту населення у світі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bsfa.edu.ua/files/biljzan.pdf>.

5. Clarke M. Report by the Government Actuary on: The draft Social Security Benefits Up-rating Order 2016 [Electronic resource]. Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/494930/53430_GA_UpRating_Report_2016_Accessible.pdf.

6. Гупало О.Г., Жук О.Б. Порівняльний аналіз моделей соціальної політики держави / О. Гупало, О. Жук // *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип..25.4. С.211-218.

7. Павлова Л. Особливості практики фінансування соціального захисту в різних країнах світу / Л. Павлова // *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. праць. К., 2013. №4(143). С.146-250.

8. Нікілева Л.О. Порівняльна характеристика фінансових моделей соціального забезпечення та захисту населення в Україні і світі / Л. Нікілева // *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. №3(48). С.76-82.

9. Шпэт Ж., Даэнне Я. Социальная защита во Франции [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://ru.ambafrance.org/2014/IMG/pdf>.